

Željko BRGULJAN „Život Meduse: Likovna svjedočanstva putovanja i stradanja Lloydova parobroda Medusa“, Hrvatski pomorski muzej Split, 2023.

Poticaj za istraživačku radoznalost radoznali um može naći svugdje. Tako se dogodilo da je slika nepoznatog parobroda u oluji, izložena u prisnom interijeru kapetanske kuće u Boki kotorskoj, izazvala Željka Brguljana na pothvat upoznavanja životne priče prikazanog broda, koju je postupno razotkrivao da bi je onda pretočio u knjigu. Poznavatelji njegova kreativnog opusa, koji obuhvaća pisanu riječ, podjednako znanstveno-istraživačku, publicističku i literarnu, ali i likovno stvaralaštvo, prepoznat će tematske preokupacije i odjeke zavičajne pripadnosti koji se isprepliću i u ovom recentnom djelu, a to su: pomorstvo i plovidba; more, najprije ono malo, stiješnjeno u kamenom amfiteatru Bokokotorskog zaljeva, zatim veliko –Jadransko te nepregledno – ocean; napokon, to su pomorci i brodovi.

Životni put Meduse, čeličnog parobroda izgrađenog 1882. godine, a potonulog 1898. godine, zrcali sliku vremena i društva toga doba, gospodarske, a posredno i političke okolnosti unutar moćne Austro-Ugarske Monarhije, ocrta međusobne odnose pomorskih sredina i gradova na jadranskim obalama, ali zahvaća i šire horizonte, tako da knjiga sadrži bogatu i slojevitou građu predstavljenu u nekoliko niti naracije.

Devetnaesto je stoljeće doba obilježeno brojnim dramatičnim političkim i društvenim promjenama, od ratova i sukoba (Napoleonski ratovi, Američko-meksički rat, Američki građanski rat) do slabljenja i propadanja nekad velikih carstava poput Otomanskog, ali i ukidanja ropstva, intenziviranja europskog imperijalizma, industrijske revolucije, snažne urbanizacije i uspona građanstva. To je i vrijeme brojnih tehnoloških, znanstvenih i arheoloških otkrića. Na planu brodogradnje i pomorstva to je doba u kojem se ubrzano odvijao sraz dvaju svjetova: nestanak jednog – onog hrabrih kapetana i elegantnih jedrenjaka pokretanih snagom vjetrova i uspon novog, materijaliziranog u novom tipu plovila – masivnih čuda iz čijih je utroba sukljao crni dim. Novim su brodovima za prijevoz putnika, pošte i raznovrsne robe uspostavljene nove ili osnažene postojeće oceanske linije prema lukama u Aziji, Australiji i Americi. Procvat pomorske trgovine s Bliskim i Dalekim istokom, koji je bio izravna posljedica otvaranja Sueskog kanala 1869. godine, donio je premoć brodova na parni pogon, što je, pak, ubrzalo propast jedrenjaštva. Svi spomenuti događaji, tehničke i društvene transformacije odrazile su se i na životne prilike stanovnika jadranskih obala.

Autor je tekst rasporedio u šest poglavlja, od kojih se peto, u kojem se glavna tema – portreti životnih etapa parobroda Medusa – sastoji od osam potpoglavlja.

U prvom poglavlju, *More, brodovi, obale* (str. 8–12), autor postavlja misaone koordinate za tematske žarišne točke ove monografije i uvodi nas u priču gotovo poetskim izričajem.

Opsežno drugo poglavlje *Trst, Austrijski Lloyd i pomorci Boke* (str. 14–59) donosi brojne zanimljive povijesne činjenice o povijesti parobrodarstva, od samih početaka u Škotskoj 1812. godine pa do njegove prve pojave u Jadranskom moru. U fokusu je ovog poglavlja Trst, grad i luka koji otvoreno favorizira Dvojna Monarhija, grad koji od tridesetih godina XIX. stoljeća doživljava svoj novi uspon kao trgovačko središte države i njezin izlaz na more. Ondje je, po uzoru na londonski, 1833. godine osnovan austrijski ogranak Lloyd, društvo pomorskih osiguratelja i privrednika koje je svim zainteresiranima pružalo informacije o brodovima, osiguravalo i posredovalo u trgovini i brodskom prijevozu. Navigacijski odjel Društva dobiva stvarnu i značajnu ulogu u razvoju austrijskog pomorstva i zahvaljujući državnim subvencijama, brzo postaje najsnažnije parobrodarsko društvo Jadrana s flotom od stotinjak brodova svih kategorija plovidbe. U godinama koje su slijedile nakon osnutka društva *Lloyd degli Assicuratori* osnovane su i druge sekcije – najprije Odjel parobrodarstva *Lloyd Austriaco* (1836.), a zatim i Literarno-umjetnički odjel (*Terza Sezione Letteraria Artistica*, 1859.), koji u vlastitoj tiskari izdaje četiri vrste publikacija: novinarsku, tehničko-znanstvenu, umjetničku i literarnu. Ova periodička izdanja, a posebice dva pomorska godišnjaka koja su kontinuirano izlazila do 1913., odnosno 1918. godine, i danas predstavljaju nepresušan i pouzdan izvor za proučavanje aktivnosti brodova Lloydove flote i napredovanja njezinih časnika. Poznato je da u Trst tijekom XIX. stoljeća doseljava veliki broj pomoraca i trgovaca iz Dalmacije i Boke kotorske, pa ne čudi podatak da je u Austrijskom Lloydu udio Hrvata bio gotovo 80%, a od toga su trećina bili Bokelji. Brojnim pojedinostima, opisima događaja u kojima su s jedne strane protagonisti brodovi, njihovi putovi i luke kojima plove, s kapacitetima nosivosti izraženim u tisućama tona, a s druge strane ugledni brodovlasnici, pomorci i trgovci koji su se istakli nekim oblikom djelovanja, u ovom je poglavlju na živ i životan način predstavljeno uzbudljivo doba.

U kratkom trećem poglavlju: *Pandora i Medusa—prvi Lloydovi čelični parobrodi* (str. 63–66) doznajemo osnovne informacije o prvim parobrodima koji su, prije izlaska na morsku pučinu najprije zaplovili rijekama, još uvijek s jedrima kao pomoćnim pogonom, da bi veliki tehnološki napredak pogona postignut prelaskom s parnog kotača na vijčani propeler, od 1839. godine doveo do gradnje čeličnih parobroda. U floti brodarskog društva Austrougarskog Lloyda prvi parobrodi od čelika bila su dva broda, nazvana imenima ženskih likova iz grčke mitologije: Pandora (prva žena kojom je Zeus čovjeka darovao, ali i kaznio) i Medusa. Moglo bi se reći, pridružimo li im attribute bića da su „rođene” kao sestre blizanke. Izgrađene i porinute u tršćanskom brodogradilištu, u rasponu od par mjeseci 1882. godine, sličnih dimenzija (duljine 104,5 m, širine 11,4 m, visine 8,2 m, bruto tonaže 2718 kod Pandore, odnosno 106,74 m duljine, 11,10 m širine, 7,54 visine i ukupne tonaže 2717 Meduse) zapravo su imale različitu životnu „sudbinu”. Iz sadržaja ovoga poglavlja prirodno se izdvojila tema četvrtog poglavlja – *Kratko o dugom životu Pandore* (str. 67–74), u kojem autor prema spisima, ali i nekim likovnim prikazima, prati kretanje, havarije, izmjenu vlasnika, a na kraju i samog imena ovog parobroda, čija životna priča završava 1924. godine.

Istraživač tema iz prošlosti, u potrazi za vjerodostojnim informacijama obraća se pisanim izvorima, istražuje arhive, zbirke rukopisnih dokumenata, literaturu, novinske članke, periodička izdanja poput spomenutog Lloydova registra. Tamo su odgovori na mnoga pitanja, čak i ona koja još nisu postavljena. Autor ove knjige podatke nalazi i kad zatvori prašnjave sveske. Neobična je okolnost, koja se ne događa često, da je životni vijek nekog broda popraćen raznovrsnim likovnim prikazima, vizualnim povijesnim izvorima, koji su zabilježili gotovo sve važne trenutke s njegovih putovanja, kao što je slučaj s parobrodom čije je ime naslovilo peto poglavlje (str. 77–118), ali i cjelokupno autorsko pregrnuće Ž. Brguljana koje ovdje predstavljamo.

Čak je sedam portreta Lloydova čeličnog parobroda Medusa Brguljan pronašao u više muzejskih ustanova i privatnih zbirki u četirima susjednim zemljama. Ove su slike tim značajnije ako znamo da o plovidbama i stradanjima Meduse nema dovoljno podataka iz druge vrste dokumentarnog materijala. Prema kronologiji životnih etapa parobroda i prema vremenu nastanka slika naslovljena su potpoglavlja knjige i naznačen raspon plovidbenih pravaca koji su Medusu vodili do luka Dalekog istoka (Bombay, Calcutta, Singapur, Hong Kong, Cobe) i u suprotnom smjeru prema lučkim gradovima u Argentini i Brazilu (Rio de Janeiro):

1. Rađanje *Meduse*, njeno ime; 2. *Medusa* na Dalekom istoku; 3. *Medusa* u Brazilu; 4. *Medusa* zahvaćena olujom; 5. *Medusu* spašava Bokelj; 6. *Medusa* i dalje plovi; 7. Smrt *Meduse*; 8. I poslije smrti.

Priča koja izrasta pred našim očima sastavljena je od mnoštva detalja koji su gusto isprepleli i povezali pomorce (neko liko kapetana iz Boke kotorske – iz Perasta i Prčanja), zatim slikare (od nepoznatog, indokineskog autora do glasovitog Bazilija Ivankovića), mitološka bića (čitatelj bi mogao pomisliti kako je ime Meduse, jedine smrtne od tri sestre Gorgone, na neobičan način ostavilo traga i na sudbinu ovog čeličnog parobroda) te daleke obale dalekih kontinenta s našim malim mjestima i *škojima* – jedan se krasni portret Meduse čuva u zavjetnoj crkvi Gospe od Rašelja na Zlarinu. Potonuće Meduse zbilo se 14. veljače 1898. godine u Indijskom oceanu, u blizini Rangoona. U tom nesretnom događaju prava je sretna vijest da nije bilo ljudskih žrtava. I baš je ta činjenica na poseban način u sām kraj životne priče o ovom parobrodu uplela Split. Jer, kako svjedoči ex voto u svetištu Gospe od Pojišana, a riječ je o fotografiji tonski koloriranog crteža (original je izgubljen) s iscrpno opisanim događajem u legendi ispisanom na dnu crteža, na zadnjoj plovidbi Meduse na dužnosti vođe stroja bio je Splitski Dojmo Smolje. U trenucima najveće opasnosti zazvao je upomoć „dragu i milostivu” Gospu od Pojišana pa kad se, spašen, vratio u rodni grad, ovom je istaknutom pomorskom svetištu darovao svoj zavjetni dar.

Zadnje poglavlje knjige, *Ostaje more* (str. 119–121), u zaključnim mislima donosi stanoviti emotivni smiraj.

Pod naslovom *Napomene* nalazi se popis bilješki (*end-notes*), njih ukupno 156 (str. 123–137), u kojima je sadržana literatura, arhivski kao i internetski izvori kojima se autor koristio prilikom istraživanja građe i pisanja monografije. Na samom kraju knjige nalazi se *Kazalo osobnih imena i brodova* (str. 141–146).

Potka kojom je tkan tekst ove knjige, ono što cjelokupnom djelu daje poseban sjaj, osobni je pečat autora u stilski dotjeranom i literarno vrijednom rukopisu. Naime, iako po formalnom obrazovanju inženjer, Željko Brguljan slobodno se kreće prostranstvima kreativnog stvaralaštva, kako riječju, tako i slikom. Napose je to vidljivo u njegovu poznavanju svijeta klasičnih mitova, njihova „odzvona” u književnosti i likovnim djelima, umjetničkoj baštini vrhunskih dometa, oboma nastalim u rasponu duljem od dvaju tisućljeća. Njegov ga slikarski senzibilitet navodi na prepoznavanje važnih obilježja nekog likovnog prikaza, pa tako

i činjenica ili arhivski povijesni podatak dobiva estetsku nadogradnju i valorizaciju, odnosno interpretaciju. Ipak, posebni ga osjećaji vežu uz pomorstvo i brodove, što se jasno očituje o ovim rečenicama: „Jer brod živi, poput čovjeka: kreće se kobilicom, diše jedrima, sjeda sidrom... nakon ranjavanja teško se kreće ili je sasvim nepokretan, biva operiran u brodskoj bolnici, oporavlja se i taman kad mu se smiješio novi život – umire. Baš poput čovjeka. Jedino, brodovi ne počivaju u skućenim rakama mjesnih groblja. Njihova je grobnica preduboko i nepregledno morsko prostranstvo.” (str. 12)

Vrijedan dio knjige su, osim spomenutih „vizualnih dokumenata” o parobrodu Medusa, i ostali slikovni prilozi: posebno lijepi primjeri portreta jedrenjaka, zavjetne slike s potresnim prizorima brodova zarobljenih u olujnom moru, zatim fotografije osoba koje se spominju u tekstu (portreti kapetana, istaknuti članovi i osnivači Društva austrijskog Lloyda, itd.), stare fotografije i grafike gradova i primorskih krajeva, faksimili/slike povelja i dokumenata...

Važno je istaknuti da cjeloviti tekst ove monografije uspo- redo prati puni prijevod na engleski jezik, pa je tako rezultat autorova predanog rada dostupan širokoj čitateljskoj publici, što je iskorak iz uobičajenog ograničenja, pa i hendikepa vrijednih publikacija pisanih na „malom” jeziku. Pritom je grafičko rješenje dvojezične kompozicije teksta izvedeno tako što su tekstovi na svakoj stranici knjige ispisani jedan ispod drugog, a dijeli ih linija koja asocira na liniju horizonta, odnosno rub valovitog mora.

Završila bih parafrazom krasne Apijanove misli: *Gradovi poput ljudi imaju svoju sudbinu* – nema nikakve sumnje da ih imaju i brodovi. Jedan osobiti brod, parobrod Medusa, imao je osobitu sudbinu ilustriranu u (svim) važnim etapama života, a dobio je i vlastitog biografa u osobi Željka Brguljana, koji je zaslužan što je ta sudbina otkrivena, opisana i ukoričena u izvanserijski lijepom dizajnu monografije. Nema sumnje da će ova knjiga, nova u nizu vrijednih izdanja Hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu, naći svoje čitatelje, kako one koji su obiteljski povezani s pomorstvom, tako i one koji će u kušnjama, stradanjima i pobjedama na moru prepoznati metaforu uspona i padova u ljudskom životu.